

3. Покровська Г. Чичеріна зірвала український прапор в Енергодарі: розпочато кримінальне провадження. URL: <https://zp.vgorode.ua/ukr/news/sobytyia/chicherina-zirvala-ukrajinskij-prapor-v-enerhodari-rozpchato-kriminalne-provadhennja>.

4. Коломієць Ю. Ю. Злочини проти ідеології. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути*: матеріали Міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р. / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. А. Пономаренко, Ю. В. Баулін та ін. Харків: Право, 2022. С. 129–133.

5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х ч. / за ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків, Право, 2013. 1040 с.

6. Марчак О. Окупанти з допомогою бронетехніки зірвали герб України в Херсоні: обурливе відео. URL: https://24tv.ua/okupanti-dopomogoyu-bronetehniki-zirvali-gerb-ukrayini-hersoni_n1986438.

7. Карчевський М. В. Обчислювальне кримінологічне аргументування: поняття, можливості та перспективи використання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 4(100). С. 112–126.

8. Карчевський М. В. Data Science та протидія злочинності в Україні. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни*: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упоряд. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 117–134.

9. Карчевський, М. В. Протидія злочинності в Україні у форматі Data Science. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 2(98). 202–227.

10. Вирок Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 22.08.2022 (Справа № 212/3976/22).

КАРАНІСТЬ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЯКИХ ЗМІН ПОТРЕБУЄ КК УКРАЇНИ?

Письменський Євген Олександрович,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри поліцейської діяльності Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка

Донецького державного університету внутрішніх справ

Виходячи з ч. 3 ст. 3 КК України, можна стверджувати, що кримінально-правові наслідки вчинення будь-якого правопорушення насампе-

ред охоплюють його караність як ключовий елемент відповідальності, а так само інші альтернативні (наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності) або субсидіарні (наприклад, спеціальна конфіскація) заходи кримінально-правового впливу. Слушним зазначене твердження є і щодо колабораційної діяльності як кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–1 КК України. Питання кримінально-правових наслідків його вчинення на сьогодні актуалізується у зв'язку із масштабами окупованої території, зростаючою кількістю відповідних діянь, які регулярно виявляються, та щодо яких зрештою держава застосовує передбачені кримінальним законом засоби реагування. Треба також урахувати, що дотепер не є усталеною позиція стосовно того, яким чином це реагування повинно здійснюватися в умовах перехідного правосуддя, що матиме свої особливості з відновленням суверенітету України на всій її території. Українське суспільство неодмінно зіткнеться з проблемою адекватного забезпечення справедливості на тлі завершення війни, формування соціально комфортного середовища, налагодження мирного та безконфліктного життя.

Далі будуть розглянуті ключові питання кримінально-правового реагування на колабораційну діяльність (у межах її караності), що постають на сьогодні в контексті чинного кримінального законодавства України та перспектив його вдосконалення.

Аналіз санкцій статті ст. 111–1 КК України показує, що до їх конструювання законодавець підійшов без належного правового осмислення суті цього надважливого питання, яке є визначальним для забезпечення адекватності кримінально-правового впливу, його відповідності стандартам захисту прав і свобод людини.

У літературі слушно наголошується на тому, що в контексті побудови санкцій норм кримінального закону фундаментальне значення має суспільна небезпека, яка характеризує склад злочину в єдності його об'єктивних і суб'єктивних ознак [6, с. 25]. Водночас той обсяг покарання, що визначений стосовно колабораційної діяльності, свідчить про здебільшого хибне відбиття типового рівня суспільної небезпеки відповідних актів поведінки. Можна виявити помилковість законодавчої оцінки характеру та ступеня суспільної небезпеки окремих форм колабораційної діяльності, що виражається у встановленні таких виду та розміру покарання за їх вчинення, які явно не відповідають тяжкості вчиненого. У цьому аспекті мають рацію фахівці, які доводять виникнення

неспівмірності покарання за діяння, що можуть бути кваліфіковані за ст. 111–1 КК України: в окремих випадках покарання занадто суворе, в інших – не виконує функцію виправлення та запобігання вчинення особою нових кримінальних правопорушень [8].

Отже, неузгодженість, про яку йдеться, проявляється у виді надмірності кримінальної репресії в одних випадках та її слабкості в інших (*диспропорційний вплив*). Приклад неадекватності (надмірної репресивності) покарання можна простежити, звернувшись до ч. 6 ст. 111–1 КК України, яка з-поміж іншого передбачає відповідальність за активну участь у заходах політичного характеру. Разом з цим такий саме строк основного покарання у виді позбавлення волі передбачений, скажімо, за фінансування тероризму, що призвело до тяжких наслідків. На в'язи чи відповідні діяння можна розглядати з позиції однакового рівня суспільної небезпеки та й порівнювати загалом.

Про порушення принципу пропорційності у межах ст. 111–1 КК України пише М. Хавронюк, який вбачає його в тому, що одне і те саме діяння – колабораціонізм, різні форми якого не істотно відрізняються одна від одної своєю небезпечністю для суспільства, визнаються або кримінальним проступком, або особливо тяжким злочином і караються, відповідно, або лише позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ч. 1 і ч. 2), зокрема стосовно осіб, які ніколи раніше їх не обіймали / не займалися, або позбавленням волі – аж на строк від 12 до 15 років (ч. 7) [10]. Усе це свідчить про *розбалансованість санкцій*, що виникла в межах єдиної норми, яка містить посягання на спільний об'єкт кримінально-правовий охорони. Санкції різних частин ст. 111–1 КК України, установлені за вчинення єдиного кримінального правопорушення (колабораційна діяльність), не узгоджені між собою. Вчинення колабораційної діяльності однакового виду (інформаційної, адміністративної, економічної тощо) має передбачити рівнозначні за суворістю покарання.

З викладеного випливає ще одна проблема, адже санкції у ст. 111–1 КК України сконструйовані таким чином, що вони *не здатні належним чином виконувати функцію диференціації кримінальної відповідальності*, підриваючи на нормативному рівні засади справедливості кримінально-правового впливу. Як приклад, Р. Мовчан з цього приводу ставить резонансне питання: чи є підстави вважати, що колабораційна діяльність у виді організації круглого столу або публічного виступу, спрямованих на під-

тримку держави-агресора (згідно з ч. 6 ст. 111–1 КК України карається позбавленням волі на строк від 10 до 12 років), є бодай трохи небезпечнішою за колабораційну діяльність у виді організації незаконних виборів або зайняття посади керівника «адміністрації» міста (згідно з ч. 5 ст. 111–1 КК України карається позбавленням волі на строк від 5 до 10 років)? Насправді, усе геть навпаки – більш небезпечними є саме останні з таких діянь [5, с. 59]. Для того, щоб виправити цю ситуацію, можна було б в інший спосіб упорядкувати у ст. 111–1 КК України форми колабораційної діяльності, зробивши їх умовне ранжування з урахуванням додаткового об'єкта цього правопорушення, а отже, поділу такої діяльності на окремі види, що мають спільну родову основу з огляду на специфіку характеру та сфери співпраці з ворогом [7, с. 57].

Слід звернути увагу на ще один прояв помилкової диференціації кримінальної відповідальності. За вчинення колабораційної діяльності у формі, передбаченій ч. 5 ст. 111–1 КК України, встановлено основне покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років. У цьому разі можна простежити наявність істотного інтервалу між верхньою та нижньою межами зазначеної санкції. Її надто широкі межі (як порівняно з іншими санкціями ст. 111–1 КК України, що передбачають аналогічний вид покарання, так і загалом) містять ризик неоднакового застосування відповідної норми в частині призначення покарання та можуть призвести до формування свавільної практики. Отже, межі санкцій, які встановлені за вчинення колабораційної діяльності згідно з ч. 5 ст. 111–1 КК України підлягають звуженню. Водночас ті акти колабораційної поведінки, які там визначені, повинні бути роз'єднані, адже сумнівним є підхід, за якого однаково караються участь в організації незаконних виборів та публічні заклики до їх проведення («змішування» різнопланових дій).

Наступне питання, яке постає в контексті караності колабораційної діяльності, пов'язане з безальтернативністю окремих санкцій. Зокрема, це стосується покарання, яке передбачене у ч. 1 і ч. 2 ст. 111–1 КК України (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю). Щонайменше, така ситуація негативно впливає на можливості суду здійснювати індивідуалізацію кримінальної відповідальності. А з огляду на те, що зазначене покарання має певні обмеження у застосуванні за колом осіб (до неповнолітніх згідно з ч. 1 ст. 98 КК України воно не застосовується), може виникнути ситуація, коли таким особам

не можна призначити жодного покарання¹. Це свідчить про наявність істотних суперечностей у здійсненій пеналізації, що здатне призвести до порушення невідворотності кримінальної відповідальності.

Водночас санкція ч. 1 і ч. 2 ст. 111–1 КК України має недоліки, про які йшлося вище. Вона достатньою мірою не враховує специфіки відповідних форм колаборації з ворогом та за певних випадків може розглядатися як надто м'яка. Переконаний, що законодавець незаслужено проігнорував потенціал покарання у виді громадських робіт, призначення яких за певних обставин узгоджувалося б з характером вчинюваного діяння.

Небезпідставно В. Конопельський пропонує в санкціях ч. 1 та ч. 2 ст. 111–1 КК України встановити такі покарання, які могли б застосовуватися до винної особи, але не передбачали заборони обіймання певної посади чи зайняття певними видами діяльності (зокрема, може йтися про штраф, громадські роботи та виправні роботи). Проте складно погодитися з його думкою стосовно того, що на сьогодні особи, які вчинили дії, передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 111–1 КК України, але не обіймають певні посади чи не мають права займатися певними видами діяльності, не можуть зазнати відповідного покарання [3, с. 26]. За змістом ст. 55 КК України для застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю засуджений не обов'язково повинен займати певну посаду чи займатися певною діяльністю (як на час вчинення інкримінованого правопорушення, так і після цього).

Вивчення практики застосування кримінально-правової норми про колабораційну діяльність дало змогу З. Загинеї-Заболотенко дійти висновку про те, що згідно з ч. 1 та ч. 2 ст. 111–1 КК України покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є покаранням «на майбутнє», виступає своєрідним люстраційним заходом стосовно засуджених. Таким чином, весь правообмежувальний потенціал цього покарання фактично нівелюється, адже особа, яка не обіймає посад та не займається діяльністю, пов'язаною з вчиненням відповідних форм колабораційної діяльності, не може відчути на собі тягар відповідного покарання. Як висновок дослідниці слушно констатує, що покарання у виді позбавлення права, передбачене у санкціях ч. 1 та ч. 2

---

¹ О. Магюшенко переймається цим же питанням: як бути з притягненням до відповідальності неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 чи ч. 2 ст. 111¹ КК України? [4, с. 84].

ст. 111–1 КК, не виконуватиме функцій покарань, а саме захисну та виховну, ураховуючи: мету покарання, визначену у ст. 50 КК; особливості складу кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1 та 2 ст. 111–1 КК; перспективу того, що засуджені у майбутньому будуть претендувати на зайняття тих посад або на здійснення тих видів діяльності в Україні, яких їх позбавляють обіймати чи займатися за вироками судів [2, с. 481]. Про те, що ефективність передбаченого санкцією ч. 1 ст. 111–1 КК України покарання зводиться до нуля, пише І. Горбачова [1, с. 57].

Показово, що з часом парламентарі помітили розглядану проблему. Як стверджує, народний депутат України Є. Чернев (співавтор закону про запровадження відповідальності за колабораційну діяльність), відповідний документ «потребує змін у частині посилення відповідальності і пояснив певні недоліки документу поспіхом, у якому ухвалювалися зміни». Голова парламентського комітету з питань правоохоронної діяльності С. Іонушас повідомив, що виявлену неадекватність покарань (за публічне заперечення агресії) покликаний розв'язати законопроект № 7329 від 29 квітня 2022 р. [9]. Проте вже понад рік цей проект закону лишається не розглянутим.

Питання про те, яким чином мають змінитися санкції ст. 111–1 КК України, потребує комплексного опрацювання та безпосередньо пов'язане з потребою істотного переосмислення суті самої заборони, упорядкування форм колабораційної діяльності за ознакою додаткового об'єкта, узгодження з іншими кримінально-правовими нормами, що містять суміжні склади кримінального правопорушення. Красномовним є те, що штучний інтелект (*ChatGPT – OpenAI*) на питання, яке покарання може бути найбільш ефективним для осіб, які вчиняють державну зраду у формі колабораціонізму, називає його серйозним злочином, що може потягти тяжкі наслідки для держави та нації. Отже, одним з можливих покарань за його вчинення насамперед є довготривале позбавлення волі. Водночас, як наголошується, важливо, щоб покарання було чесним та справедливим, і щоб процес судового переслідування був здійснений відповідно до закону та міжнародних стандартів прав людини.

Список використаних джерел:

1. Горбачова І. М. Караність кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* :

матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 р.) / відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса : ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 2022. С. 57–59.

2. Загинеї-Заболотенко З. А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 479–482.

3. Конопельський В. Я. Деякі питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 р.) / відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 2022. С. 25–27.

4. Магюшенко О. І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в санкціях кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 82–84.

5. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 244 с.

6. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 40 с.

7. Письменський Є. О. Види колабораційної діяльності та питання їх відбиття у КК України. Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р. / редкол. : В. Я. Тацій, Ю. А. Пономаренко, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 54–58.

8. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо змін у законодавстві : аналітична записка / Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ» (листопад 2022 р.). URL: https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Zvit_zmina_ukr.pdf

9. Тараненко В. Колаборанти отримують смішні вироки. Чому суд такий добрий? / Главком (22 серпня 2022 р.). URL: <https://glavcom.ua/publications/kolaboranti-otrimujut-smishni-viroki-chomu-ukrajinskij-sud-takij-dobrij-869194.html>

10. Хавронюк М. Порухення принципу пропорційності у змінах до Кримінального кодексу під час війни / Центр політико-правових реформ (18 травня 2022 р.). URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsyupu-proporsijnosti-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/>